

МОТИВИ НОМІНАЦІЙ ПОЗИВНИХ УКРАЇНСЬКИХ БІЙЦІВ – УЧАСНИКІВ БОЙОВИХ ДІЙ РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКОГО КОНФЛІКТУ НА СХОДІ УКРАЇНИ

Людмила Кравченко

Київський національний університет імені Тараса Шевченка

Анотація. У статті подано аналіз мотивів номінацій позивних українських бійців, які воюють в зоні антитерористичної операції на Сході України. Серед усіх принципів номінації найбільше розкритий той, що подає характеристику людини за зовнішніми та внутрішніми ознаками особи, звичками бійця та особливостями його мовлення. Розглянуто різні мовні засоби відтворення конкретної ознаки і описано лексико-семантичні поля найхарактерніших і найпоширеніших ознак, віддзеркалених у позивних бійців.

Ключові слова: власна назва, антропонім, мотив номінації, позивний, лексико-семантичне поле

Буремні події внаслідок військової агресії Росії проти України прикували найкращі патріотичні сили з усіх областей України до східних кордонів і викликали появу давно забутого, а точніше сказати, нового виду антропонімів – позивних бійців української армії та добровольчих батальйонів. З погляду ономастики, дійсно можна говорити про новий клас антропонімів, оскільки, маючи певні спільні ознаки з іншими видами антропонімів, ці оніми є специфічними, а найголовніше живими, бо творяться вони прямо зараз за своїми, хоч і за короткий час, але вже усталеними законами. Саме тому аналіз мотивів номінацій позивних усуває суб'єктивний підхід дослідника до опису онімного матеріалу, оскільки мотиви легко пояснюються сучасним живим матеріалом.

Матеріал для аналізу добрався із відкритих джерел: із засобів масової інформації, зокрема телевізійних новин, статей, розміщених у мережі Інтернет та в періодичному виданні Міністерства оборони України «Народна армія». Невелика кількість позивних була зібрана шляхом опитування самих учасників антитерористичної операції (далі АТО). Упродовж 2014–2015 років нами було зібрано більше 700 позивних. Звісно, така вибірка не охоплює весь масив зазначених антропонімів, однак вона є репрезентативною. Варто зазначити й те, що подати інформацію про позивні в повному обсязі ми також не наважилися, оскільки Україна ще й досі продовжує боротися за свою територіальну цілісність і свободу, а відповідно, для наших бійців може виникнути загроза з боку ворога.

На сьогодні позивні українських бійців є малодослідженими: їх розглядали лише в аспекті взаємозв'язку нових номінацій із мовною ситуацією в Україні [Кравченко 2015, 267–268] і детально аналізували лексичну базу цих антропонімів, побіжно торкаючись окремих мотивів номінацій [Кравченко 2015, 226–229]. Щодо терміну *позивний*, то значення його уже висвітлене в попередній статті [Кравченко 2015, 224–226], варто лише чіткіше окреслити місце позивних серед інших антропонімів.

Передусім позивні за своїм функціональним та ономасіологічним навантаженням близькі: 1) до громадсько-політичних псевдонімів українських повстанців періоду 20-х років ХХ ст. та учасників національно-визвольних змагань – вояків ОУН та УПА, оскільки їх обирають самі бійці, щоб приховати справжнє іменування і разом з тим дуже часто показати своє світоглядне кредо; 2) і до індивідуальних прізвиськ, бо частково збігаються з ними у функціональному аспекті, за лексичною базою, структурою та мотивами номінації, ще й можуть бути підказані колективом. Окрім того, нагадують вони і 3) прізвища, бо функціонують у документах внутрішнього вжитку, а виникнення конкретних позивних дуже часто нагадує опис Дмитром Яворницьким у «Історії запорізьких козаків» появи 4) козацьких прізвиськ: «У війську назвали мене Журбою, бо я усе мовчки працював, а після того, як на чатах недоглядів, як поляки нашу здобич відняли, назвали мене Іваном Присліпою» [цит. за Масенко 1990, 38].

Для порівняння наведемо історію виникнення позивного *Пірат*, викладену в часописі «Народна армія». «Свій радіопозивний я отримав першого дня. Нас, щойно мобілізованих, привезли до військової частини, – розповідає він. – Ми ще не встигли роздивитися навколо, зрозуміти, що і до чого, але почали розміщуватись. Заходжу до казарми, мені показали, де спатиму. І буквально в дверях зіштовхуюсь з якимсь чоловіком у військовій формі. Дивлюсь на нього: міцний, накачаний. Він мене так само критично оглядає з ніг до голови. А на мені смугастий тільник, на голові – синя бандана. «О, а це що за Джек Горобець?..» Ну, всі ж бачили фільми про піратів Карибського моря, пам'ятають Джоні Депа – «капітана Джека Горобця». Я пожартував, відповів із наголосом на слові «капітан»: «Так точно, капітан Джек Горобець!!!» А той чоловік лягнув мене по плечу: ти в мене дослужишся ще до капітана! Так я познайомився з комбригом і зажив мій радіопозивний. Відтоді мене називаються *Піратом*» [Скоростецький 2015]. Це яскравий приклад поєднання двох мотивів номінації: за зовнішнім виглядом бійця і за оказіональним випадком. Адже якби командир не назвав його Джеком Горобцем, то, можливо, ні в кого й не виникла б асоціація зі словом *пірат*.

Врахувавши попередній досвід дослідження повстанських псевдонімів [Павликівська 2009, 132–133], а також мотиви номінації індивідуальних прізвиськ [Кравченко 2014, 176–180], ми виокремили три основні принципи номінації: 1) «характеристика людини», 2) «реальне життя», 3) «духовний

світ людини, її творчість». Позивні без зазначеного мотиву номінації ми зарахували до невідомого мотиву номінації.

Розглянемо тут принцип номінації «характеристика людини» (187 онімів, що становить 26% від загальної кількості досліджуваних позивних), який представлений чотирма групами мотивів, а саме: 1) за зовнішніми ознаками, 2) за внутрішніми ознаками, 3) за звичками, 4) за особливостями мовлення бійця.

А. Номінація людини за зовнішніми ознаками найповніше представлена прикладами позивних бійців. У ході аналізу було з'ясовано, що залежно від різних асоціативних ланцюжків у свідомості номінатора одну й ту ж ознаку людини можуть передавати різні засоби, зокрема:

1) лексеми, що позначають реальну ознаку: *Білий* (світле волосся, світлі очі, схожий на німця), *Лисий*, *Мечений* (має шрам), *Рябий* (ластовиння на обличчі), *Старий* (два бійці);

2) деривати, похідні від основних ознак: *Усач* (має розкішні вуса), *Красавчик*, *Пліхан* (лиса голова), *Рябуха* (ластовиння на обличчі);

3) синонімічні лексеми: *Дід* (йому 40 років, але зовнішність показує значно старший вік), *Дід* (ветеран-афганець, старший за віком);

4) антонімічні лексеми: *Молодий* (найстарший в батальйоні);

5) метафоричні перенесення із зоолексем: *Єнот* (витагнуте лице), *Барс* (зовнішня схожість), *Їжак* (за зачіскою), *Кобра* (гнучкий), *Кот*, *Кошка* (дівчина), *Кріт* (має поганий зір), *Ліса* (у дівчини руде волосся, витягнуті риси обличчя і хитрі очі);

6) метафоричні перенесення із фітолексем: *Ірис* (дівчина зовнішньо схожа на квітку, тендітна), *Люттик* (тендітна дівчина), *Кедр* (струнка та міцна статура), *Пальма* (худий, широкоплечий);

7) метонімічні перенесення: *Борода* (має велику бороду), *Нос* (має великий ніс);

8) конотоніми на позначення відомих акторів, співаків: *Джексон* (темношкірий), *Джексон* (схожий на Майкла Джексона), *Піт* (красивий, як Бред Піт, і схожий на нього), *Челентано* (схожий на актора Андріано Челентано так, що їх доволі важко відрізнити);

9) конотоніми на позначення відомих історичних постатей: *Ілліч* (схожий на Володимира Ілліча Леніна); *Фелікс* (борода й риси обличчя, як у Фелікса Держинського);

10) конотоніми на позначення героїв кінофільмів та мультфільмів: *Багіра* (дівчина схожа на пантеру, мультфільм «Мауглі»), *Бондик* (красивий, як Джеймс Бонд), *Будулай* (схожий на героя із фільму «Циган»), *Звіробій* (схожий зовнішньо на головного героя фільму «Звіробій»), *Ромео* (схожий на героя із фільму «У бій ідуть тільки старі»);

11) різні асоціативні лексеми: *Лаваш* (схожий на татарина), *Смайлик* (боєць постійно посміхається), *Принцеса* (медсестра, красива, має гарну поставу), *Фін* (за типом обличчя, має руде волосся і бороду), *Фін-2*.

Серед зафіксованих позивних кілька разів трапляється лексема *козак*: *Козак* (схожий на козака: потужної статури з оселедцем на голові, довгими вусами й характерною прикрасою у вусі). У низці слів *жовнір – солдат – стрілець – воїн* зі значенням ‘військова людина’ чи ‘людина, яка служить у війську’ «історично-поетичними словами є в нашій мові *воїн, козак, стрілець*, які відносяться до різних епох історії українського народу, уживаються в повістях історичного змісту, залишаються в піснях та прислів'ях» [Лесів 2015, 183–184]. Однак серед позивних не трапляється лексема *жовнір*, бо це вже архаїзм, але й лексеми *солдат* не зафіксовано. Очевидно тому, що вона асоціюється з радянським солдатом і зараз українці надають перевагу емоційно-піднесеному слову *воїн* та національно-патріотичному *козак*. Що ж до нейтральних слів, то ними можуть виступати *боєць і стрілець*, з асоціацією останнього з видом військової професії – *снайпер*.

Якщо розглядати мотив номінації за зовнішніми ознаками людини в аспекті засобів передачі цієї головної семи через творчість номінаторів, то можна побачити лексико-семантичне поле, яке вибудовується в наслідок різних парадигматичних та синтагматичних зв'язків, адже «слова, зв'язані між собою різними типами опозицій, утворюють різні за обсягом і структурою лексико-семантичні поля, лексико-фразеологічні поля, тематичні групи, асоціативні угруповання» [Гапченко 2013, 19].

Найбільшою кількістю мовних одиниць репрезентовано лексико-семантичне поле ознаки ‘великий, кремезний’, що легко пояснюється зовнішнім виглядом воїна – могутнього захисника України. Воно складається із 16 лексем, які подекуди повторюються, що й зазначено в дужках біля позивного. Наприклад, *Ведмідь* (4) означає, що позивний *Ведмідь* мають 4 бійці. Усі лексеми групуються за різними асоціаціями, серед яких представлені: 1) група загальноовживаних іменників на позначення великих тварин, як екзотичних, так і притаманних фауні України (*Ведмідь* (4), *Бізон* (3), *Бугай*, *Зубр*, *Гризлі*, *Кабанчик*); 2) група онімів на позначення відомих героїв кінострічок та мультфільмів, які великі за розмірами та сильні й витривалі фізично (*Балу* (ведмідь), *Годзіла*, *Фагот*, *Сем* (Великий Сем), *Горець* (дуже сильний), *Рембо*); 3) група загальноовживаних іменників на позначення об'ємних предметів та частин тіла (*Лантух* (величезний мішок), *Харя* (повне обличчя)); 4) група антонімічних лексем щодо ознаки ‘великий, кремезний’ (*Малюк* (боєць дуже кремезний) *Гном* (зріст бійця 190 см)).

Подібні лексико-семантичні поля утворюють й антонімічна ознака до попередньої ‘малий’ (9 лексем) та ознака ‘темний колір’ (8 лексем).

Б. Номінацію людини за внутрішніми ознаками передають такі засоби:

1) прямі номінації: *Веселий, Легкий, Тихий, Нахаба, Лідер, Інтелігент, Бунтар*;

2) метафоричні перенесення із зоолексем: *Сам* (повільний), *Лис* (хитрий),

Вовк, Лев, Бик (упертий), *Кліщ, Краб, Муха, Вуж*;

3) метафоричні перенесення із фітолексем: *Дубенко* (непохитний), *Шип* (уїдлиий, гострий);

4) метафоричні перенесення із предметів побуту тощо: *Кувалда* (не згинається перед труднощами), *Сокира* (сильний духом);

5) асоціації із відомими героями кінострічок та мультфільмів: *Воробей* (винахідливий), *Россомаха* (багато на що здатен), *Багіра* (спритна дівчина), *Мауглі* (витривалий);

6) інші асоціації: *Царь* (поважний), *Шайтан* (спритний), *Вітер* (швидкий), *Залізняка* (дотримується свого слова), *Партизан* (замкнутий, небагатослівний), *Німий* (мовчазний), *Цунамі* (шумний, швидкий, необережний, усе ламає).

В. Номінація людини за звичками: *Єсенін* (любить читати вірші Єсеніна), *Ікс* (утаємничений, асоціація з містером Іксом із кінофільма «Принцеса цирку» та героєм мультфільма), *Немо* (майже невидимий), *Сім'янин* (турбується не тільки про свою родину, а й про родину друзів), *Сіті* (тут використана антонімічна лексема, оскільки боєць поводить себе, як сільський хлопець), *Планшет* (постійно носить за собою планшет і працює на ньому у вільний час), *Аскетка* (відмовляє собі у всьому);

В. Номінація людини за особливостями мовлення представлена трьома групами позивних, які виникли внаслідок того, що носії 1) часто повторюють одні і ті ж слова, або вживають лексеми в непрямому значенні, що й вирізняє бійця серед інших: *Баста*, *Вітамінка* (медсестра пропонує вітаміни), *Золотой* (так звертається до інших), *Тракторист* (сам боєць танкіст, а свій танк називає трактором); 2) мають специфічну вимову: *Йося*, *Шташик* (так вимовляє Стасик), *Пиво* (специфічна вимова російського слова „пиво”), *Цом* (так каже цюм), *Тембр*; 3) мають особливу манеру спілкуватися: *Дерзкий*.

В аналізі позивних впадає в око певна кількість лексем, що фонетично відповідають російській мові, зокрема: *Царь, Челснтано, Кот, Кошка, Ліса, Нос, Бешений* та ін. Тоді постає питання, чи не під впливом російськомовного Донбасу виникли ці оніми? Наша відповідь – ні. Це швидше вплив багатьох русифікованих міст України, звідки родом багато бійців, а також спадок радянського війська, де тотально панувала російська мова. Донеччина ж (де зараз проходять бойові дії) переважно заселялася українцями з центральних областей, тому в селах там, до речі, як і по всій території України, і досі панує українська мова. А міф про русифікований Донбас створений штучно й може частково стосуватися хіба що великих міст. Підтвердженням цієї думки можуть слугувати й сучасні дослідження діалектологів: «Численні приклади мовно-культурної асиміляції різних етнічних груп на території поширення східностепових говірок свідчать про наявність тут міцної української діалектної основи, яка складалася в період від другої половини XVI ст. до першої половини XIX ст., коли завершилося формування основної мережі населених пунктів, які часто виникали на місці колишніх козацьких поселень» [Фроляк 2015, 174].

Загалом, більшість позивних бійців оформлені відповідно до фонетичних законів української мови, що дає нам підстави зарахувати їх до українського антропонімікону.

Отже, ономасіологічний аналіз позивних українських бійців довів, що ці оніми є новим, найбільш близьким до громадсько-політичних псевдонімів та індивідуальних прізвиськ, потужним класом антропонімів, закоріненим в українські традиції назовництва і здатним до подальшого розвитку. Вони органічно входять в онімну систему української мови, вносячи в неї нові тенденції і віддзеркалюючи сучасний соціум.

ЛІТЕРАТУРА

- Гапченко О., 2013. Лексико-семантична система мови. В: Сучасна українська мова: Лексикологія. Фонетика: підручник. Київ, 18–23.
- Кравченко Л., 2015. Лексична база позивних українських бійців – учасників озброєного конфлікту на сході України в 2014 р. В: Тенденції розвитку української лексики та граматики. Ч. II. Варшава – Івано-Франківськ, 224–237.
- Кравченко Л., 2015. Проблеми нових номінацій як наслідок мовної політики та мовної ситуації України. W: *Ukrainistika – minulost, přítomnost a budoucnost III : jazyk = Ukrajinistyka – mynule, sučane, majbutnje III : mova*. Vrnо, s. 263–270.
- Кравченко Л., 2014. Українська ономастика: антропоніміка: навчальний посібник. Київ.
- Лесів М., 2015. Мої мовні поради. Статті і діалоги з читачами. Перемишль.
- Масенко Л., 1990. Українські імена і прізвища. Київ.
- Павликівська Н., 2009. Питання української псевдонімії ХХ століття [Текст]: монографія. Вінниця.
- Скоростецький В., 2015. «Пірат» Сергій Філіппов наслідує бойові традиції козаків. В: Народна армія, 2 липня, 2015 <http://na.mil.gov.ua/18695-pirat-sergij-filippov-nasliduye-bojovi-tradicii-kozakiv> [20.10.2015].
- Фроляк Л., 2013. Українські східноstepові говірки Донеччини: Монографія. Дрогобич.

MOTIVES OF NOMINATIONS OF NOM DE GUERRES USED BY UKRAINIAN COMBATANTS – PARTICIPANTS OF MILITARY OPERATIONS IN RUSSIAN-UKRAINIAN CONFLICT IN THE EAST OF UKRAINE

Summary. This article provides the analysis of the motives of nominations of nom de guerres of Ukrainian combatants, who participate in Antiterrorist Operation in the eastern part of Ukraine. Out of all the principles of nomination, the most investigated is the one that gives external and internal characteristics of the combatant, his habits and the peculiarities of his speech. Different language means of specific features displaying have been considered; the lexical and semantic fields of the most typical and the most common peculiarities reflected in the combatants' nom de guerres have been described.

Key words: proper name, anthroponym, motive of nomination, nom de guerres, lexical-semantic field